

QUATRE

Què li cal a la nostra literatura?

314

Abans de començar, solem tenir més d'una idea sobre el que voldrem escriure: això serà així, això altre aixà; això llarg, això curt, coses així. Són idees importants, perquè escriure és decidir i no es pot decidir si no tens ni idea del que estàs fent. Però les idees... són només idees, una part del nostre intel·lecte, res més. I el nostre intel·lecte és només una part de nosaltres. Per això, moltes idees que en teoria eren bones es perden pel camí. Perquè, amb una mica de sort, en tindrem de més bones. Pot ser que, a mesura que anem escrivint, les idees que teníem en un principi es vagin allunyant cada cop més.

Aquestes idees solen tenir *més seny* que les persones que arriben a escriure obres literàries excel·lents. Tenen més humanitat que elles seny.

La secció anterior, per exemple, ha acabat sent més llarga del que em pensava. Per això vaig pensar que aquesta altra, la que parla sobre el sistema, hauria de ser breu. «Tres o quatre coses», em vaig dir. «Amb això n'hi ha prou, Irati».

«Algunes idees per completar el nostre sistema, res més, Irati.»

No ets ningú per proposar el que necessita una sistema, Irati

Que durs que som, de vegades, amb nosaltres, oi? Tots nosaltres, en general, i les dones, de manera salvatge. Mireu, per exemple, quina frase tan dura que he escrit jo: he dit que *no soc ningú*. Per escriure aquesta part, he tingut tots els problemes que aquesta frase posa de manifest. A diferència de les altres, en aquesta part m'he hagut de donar permís. No em sentia a gust amb això de fer propostes. Em semblava que em col·locava en una posició estranya. A l'hora de fer l'exercici literari estic molt convençuda del que dic, ho faig jo, ho he experimentat i he comprovat que funciona. Però dir com s'ha de millorar tot un sistema és ficar-se en aigües profundes i, al principi, quan m'hi vaig ficar, vaig agafar fred, se'm va garratibar el cos. Fins llavors, estava escrivint a bon ritme i, de sobte, em vaig quedar encallada. Sense poder avançar, sense paraules.

315

Com podia tornar a agafar temperatura?

Quan m'ho vaig preguntar no vaig trobar cap resposta. Per sort, visc amb un editor.¹⁰⁶ Parlant amb el Mikel, em

106. Anava a dir exeditor, però, tal com el col·lega bolivià José Antonio Quiroga

vaig adonar que era massa dura amb mi. I el que és més important: em va recordar què hem de fer davant el desfici per un dubte o quan tenim massa dubtes. Si tenim dubtes, escrivim dubtant. Que arriben incerteses? Doncs hem d'escrivir amb incertesa.

Ja us ho he dit abans, també, però tingueu sempre un Mikel al costat. Per a mi ha estat decisiu.

No ha estat l'única cosa que hi ha ajudat. He hagut de revisar el llibre i fer canvis a les seccions anteriors. Amb aquells canvis, he guanyat fe en el resultat final i, per escriure un llibre, cal tenir fe. Cal tenir confiança i he procurat guanyar-ne. Crec que ho he aconseguit. Si esteu llegint això, vol dir que sí.

316

Bé, i la música.

També m'ha calgut música. Això també m'ha ajudat.

No sé per què, però quan vull encendre el foc per fer literatura, sempre trobo algunes cançons que em resulten miraculoses. Per escriure *Nora ez dakizun hori* vaig fer servir Nick Cave, i també Cat Stevens. Amb el primer vaig veure la Nora; amb el segon, l'Elias. La tristesa d'una cançó d'Andrés Calamaro em va ajudar a fer *Atsekabe zaitut*, i quan em

va dir al Mikel quan va deixar l'edició, i tal com ha demostrat amb l'ajuda que m'ha ofert amb aquest llibre, no existeix un exjesuïta, extrotskista o exeditor.

vaig encallar amb el final del capítol anterior em van ajudar molt dues cançons: *Hil ez denak*, de Gari, i *Erramurik gabeko gauak*, de Petti. La segona em va aportar màgia, la primera, energia. Tinc un gran deute amb aquelles cançons i, en especial, amb la dona fenomenal que m'ha ajudat en aquesta part. Crec que era imprescindible que fos una dona i, ben mirat, potser era inevitable que fos Taylor Swift. Tu sí que ets la reina de totes les noies blanques, TayTay; enhorabona.

I després de dir tot això, ara sí, anem per feina.

Us explicaré què em sembla que li cal a la nostra literatura perquè no se'n vagi pel pedregar.

Un cop per setmana, passo per davant d'una llibreria de l'exemple de Pamplona

317

Hi venen llibres escolars i quaderns, i a l'aparador hi sol haver revistes i alguns llibres. Com que és una botiga petita, no ofereix una gran selecció: els *best-sellers* que tant elogia la crítica literària, novetats de les grans editorials i coses d'aquest estil. Tot en castellà, perquè està situada a la plaça De la Cruz i, com sempre diu el Mikel, si mai hi ha un alçament, els feixistes sortiran d'aquella església. Un altre cop. Amb escopetes, ara també.

No us sorprendreu si us dic que a la llibreria que hi ha al costat d'aquesta església l'autor que no hi falta mai és Arturo Pérez Reverte. Durant molt de temps, aquest llibre ha estat

una història miserable d'Espanya escrita per Reverte. Un dia hi vaig entrar i vaig llegir un parell de pàgines, les de l'inici, i no sé què és més franquista, la trilogia del detectiu franquista Falco o aquesta altra aberració. Fa molt de temps, vaig tenir a les mans la primera de les aventures d'Alatriste, i ja aleshores, pensant que la vida és massa curta, vaig abandonar la lectura a les primeres pàgines. En vaig tenir ben bé prou per veure que, en aquell llibre d'aventures, les aventures eren justament les que faltaven. Passejades interminables i moltes opinions, això, era Alatriste, un home trist de veritat, un llibre veritablement penós. Un heroi contemplatiu, «amb un parell de collons», però contemplatiu, al cap i a la fi. Totes les aventures eren cròniques del passat, em van semblar cabòries de la mili d'un parroquià pesat del bar i, per ser el seu primer llibre, el vaig veure un xic *alamassatrista*, aquell Capità Alicaigut.

Com ha arribat a l'èxit Reverte és una pregunta massa llarga per contestar-la aquí, però ha sabut fer servir la tàctica més vella dels escriptors mediocres. Quan li fan entrevistes, esmenta escriptors mediocres, o els que es pensen més del que són, també escriptors clàssics, coneguts, universals i, si pot ser, morts, perquè aquests són els que admira i —vet aquí la paraula clau— «els que li interessin». És l'únic que ha de fer perquè el comparin amb aquests autors.

Durant un temps, Reverte va parlar d'Alejandro Dumas i Walter Scott.

S'ha de dir.

Em fa l'efecte que no se'ls ha llegit, ni l'un, ni l'altre, però, ni així, Arturo, *ni així*.

Potser sí, eh? Potser ha llegit no sé quants escriptors que es comparin amb Dumas i Scott. Em costa de creure. Penso que, si hagués llegit tots els autors que diu que ha llegit, hauria d'escriure millor, però no ho sé. Almenys sabia que malament que escriu, però sovint el motiu principal per no llegir sol ser no ser conscient del nivell propi, per tant, no sé si té cap lògica això que estic dient.

Quants escriptors més esquerrans que Reverte hi deuria haver dins del sistema durant el franquisme tampoc ho sé, però segur que n'hi havia, i pot ser que no fossin tan pocs. Però si deixéssim això de banda —si fos acceptable deixar-ho de banda, vull dir—, la literatura de Reverte continuaria sent criminal. Tal com una amiga adorable i lectora empedreïda em va dir una vegada, «que faci novel·les franquistes, encara, però no podria fer novel·les franquistes *més bones?*».¹⁰⁷

319

¹⁰⁷ La meua amiga asturiana Belén és la lectora més incondicional que conec, i la més bona. Vaig traduir la novel·la *Nora ez dakizun hori* al castellà per ella, perquè l'escoltés com a audiollibre. La Belén va començar a escoltar llibres a conseqüència d'una malaltia als ulls i la meua va ser la primera que va escoltar, ja que la vaig traduir expressament per a això, uns anys abans que la publicqués Ttartalo. Vaig intentar dotar de màgia la Rosa, l'àvia poderosa d'aquella novel·la, i per això li vaig donar la malaltia als ulls. Té un cor d'or, conté tota una milícia humana dins d'una amiga.

Aquella pregunta la va fer de debò, i us dic «de debò» que és una pregunta molt pertinent.

Es poden fer anàlisis més profundes, però si algú que no l'ha llegit vol saber mai fins a on arriba la capacitat literària d'aquest home, ja l'hi diré jo: quan vol dir que en tal és coratjós, no crearà una situació que mostri tal coratge —no podria, no en sap de fer de seqüències d'acció—, i no ens n'oferirà cap prova. Escriurà que «és valent», «molt valent», i, mostrant el seu disgust envers l'estil marieta estovat per la dictadura del políticament correcte, «posant-hi collons». Seria un escriptor de l'estil de Hemingway si, en comptes de ser l'autor colossal de *Fiesta*, Hemingway hagués estat un tertulià bocamoll i amb olor de naftalina que denunciava la dictadura de les *feminazis* tot negant la de Franco, amb actitud d'un segurata *problemàtic*, però amb el nivell intel·lectual i ideològic de Roberto Alcázar y Pedrín.

320

Si us interessen les opinions dels taxistes dretans, però sense la sang d'un taxista dretà, llegiu Reverte. O investigueu una mica la seva biografia. Potser ja sabeu que el van fer fora de RTVE, sembla que per haver fet falses cròniques de guerra, i també com va haver de pagar dos-cents mil euros per plagi. Ja deveu saber que és un enemic acèrrim del masculinisme marieta i el feminisme, però potser no sabeu que va incloure algunes paraules modernes per ajudar els seus lectors en la seva novel·la sobre la batalla de Trafalgar (tot i que no sé fins a quin punt pot ajudar a algú llegir que alguna cosa és *fashion* en una novel·la ambientada al segle XIX, i tot i que no cregui

que hi hagi cap altra persona —molt menys un *modern*— que faci servir la paraula *speedygonzalez* d'aquesta manera).

Quan un sistema està preparat per coronar qui sigui, aneu amb compte: algun dia aquell sistema *coronarà qui sigui*.

Mireu Reverte. I mireu Galdós. Tots dos tenen sengles novel·les que descriuen la batalla decisiva de Trafalgar. L'admirable *Trafalgar* de Galdós narra el desastre militar que va provocar la política imperial fracassada. Reverte ens explica una batalla perduda per culpa d'una maniobra equivocada dels francesos en la seva versió titulada *Cabo Trafalgar*. Galdós és comparat amb Dickens al món. Reverte es compara ell mateix amb Dickens. Van permetre que Galdós entrés a la RAE per la pressió dels ciutadans, quan s'hi va presentar per segona vegada. Reverte, el nostre novel·lista franquista, hi va entrar sense problemes.

321

A l'Esta espanyol, el *relat* encara és una batalla, i la literatura no ha depositat les seves armes.

I nosaltres?

Nosaltres, si us sembla, farem un viatge. No gaire lluny.

Un viatge breu d'esperança.

Amb Air Lingus hi arribarem en un parell d'hores. A la petita illa on ofeguen en cervesa la ronya de l'Europa continental, a la pàtria que ens ha tractat amb una genero-

sitat bestial. Anem a la terra dels avantpassats coronats per la glòria de la literatura. Allà hi viuen els companys irlandesos, els darrers cors d'Europa i, als nostres cors, els primers de tot Europa.

Un lloc petit on hi viu un gran poble amb una literatura gegant: el miracle dels escriptors irlandesos

322

Si calculéssim la proporció d'escriptors colossals que ha donat un país per metre quadrat, Irlanda estaria al grup de les superpotències, al 20, al 7, o a una d'aquelles Gs. Tant a la nació lliure del sud com al nord unificat del futur, la literatura irlandesa ha normalitzat els miracles, i ha creat escriptors excels de manera gairebé fordiana. Els irlandesos han sabut llaurar les aigües de la literatura, han seleccionat bé les llavors per plantar en terres abonades, i han obtingut resultats màgics. Per poder obtenir un fenomen semblant a la literatura basca, hauríem de robar aquelles llavors màgiques, i, posats a fer, uns quants trèvols de quatre fulles també. Ens caldria molta sort, molt d'adob i qui sap quant de temps.¹⁰⁸

La història contemporània de la literatura irlandesa és espectacular.

108. Pel que fa a la literatura, no conec cap ciutat com Dublín. Ha completat les pàgines del seu urbanisme amb el llegat de la literatura, ha eixamplat carrers amb llibres gegants, ha construït racons d'amor a autors elevats. Si no hi heu estat mai i us estimeu la literatura, visiteu el Dublin Writers Museum, al número 18 de Parnell Square. Meravellós.

Al segle XIX, quan Bram Stroker va publicar *Dràcula*, el mite universal del vampirisme va assegurar la seva modernitat, i Irlanda va donar un del seus avantpassats a la literatura del sobrenaturalisme. A la mateixa època, a Londres, el dublinès Oscar Wilde va esdevenir profeta de l'esteticisme literari. A més de renovar la literatura, i sense perdre ni una mica de rigor, Wilde va oferir una nova mirada sobre la literatura que ha arribat fins a nosaltres, i també una icona gairebé pop, moderna i inextingible. A aquella generació sorprenent s'hi ha d'afegir com a mínim un altre nom, i no pas petit: el dramaturg George Bernard Shaw, el primer i únic escriptor, que jo sàpiga, que ha guanyat el premi Nobel de literatura i un Oscar.¹⁰⁹

Una de les principals característiques, si no la principal, dels autors irlandesos ha estat la d'escriure amb una boca ben afilada i la de saber esmolar aquesta boca amb un humor sec. Si llegiu el gran Brendan Behan, trobareu un humor literari i gairebé herètic, i si trieu les obres *Els viatges de Gulliver*, *L'art de la mentida política* o *Una humil proposta*, que Jonathan Swift va escriure al segle XVIII, un terrorisme oral satíric i lisèrgic.¹¹⁰ També són originaris d'Irlanda dos escriptors

323

109. Va guanyar el premi Nobel de Literatura el 1925 i l'Oscar el 1938, pel guió d'una pel·lícula basada en la seva obra anomenada *Pigmalion*.

110. Encara que se n'hagin fet versions infantils, *Els viatges de Gulliver* no és un llibre infantil i la literatura que feia Swift no era infantil. Si no l'heu llegit mai, val la pena. Pensareu que aquest geni satíric va escriure contra els tuitaires, periodistes, escriptors, polítics, advocats, professors universitaris i altra gent d'avui en dia, i hi trobareu una dinamita boja; una dinamita corrosiva impossible de vendre que estimava la veritat i la ciència.

Joseba Sarrionandia va fer servir les seves paraules per al seu poemari genial de

capitals que van transformar la literatura del segle XX: James Joyce i Samuel Beckett, dos experimentalistes revolucionaris de la narrativa i el teatre. Beckett va guanyar el Nobel de Literatura el 1969; el segon obtingut per un autor irlandès. El 1923, el Nobel va ser per a William Butler Yeats, poeta metafísic-transcendental-nacionalista, i, el 1995, per un altre poeta irlandès: Seamus Heaney.

324

La llista hauria pogut ser més llarga, però no és un mal dream team per a un país de sis milions d'habitants, oi? Una vegada vaig preguntar a un amic irlandès per què pensava que la música i la literatura irlandeses eren tan antigues i si tenien alguna cosa semblant en algun altre camp artístic. Em va dir que no, que no tenien cap altre fenomen semblant, ni a la pintura, ni a l'arquitectura, ni a cap altra disciplina, en part perquè no tenien les condicions socials necessàries perquè es pogués donar aquest tipus de floriment, com ara el desenvolupament de la burgesia, la tradició de les escoles artístiques, etc. La literatura i la música, en canvi, van tenir l'impuls popular del públic, van néixer als carrers, que amb prou feines han conegut la pau, entre la gent que s'ajuntava amb les seves amistats als ambients ebris dels bars i ballaven junts. Els escriptors es tornen rígids a les acadèmies i als diccionaris, els sistemes

títol impronunciable. Com ja sabeu, a mi no m'ha agradat mai, perquè estic en contra de tot el que no es pot llegir en veu alta, però per superar la immaduresa mental d'estar-hi en contra, he decidit que intentaré aprendre-me'n el títol. Algun dia, escriuré «Hnuy illa nyha majah yahoo» sense buscar-ho a Internet, sense fer acudits i sense dir «Jiju jija miji maju» a en Mikel o sense inventar-me cap títol fals com «Niju jaji juju» o res per l'estil.

límbics s'assequen i els cors, que són cors que haurien de donar la seva sang a la literatura i que Irlanda ha sabut mantenir vius, aquells cors, s'oxiden. Qualsevol literatura no anecdòtica prospera en un terreny fèrtil, i això és el que va passar a Irlanda. A través de la música, ha dominat l'estil literari de l'oralitat, ha fet servir els mecanismes alliberadors de l'humor, i ha trobat el seu combustible humà en un poble que no es rendeix contra la dominació.

Imaginació, humor, embriaguesa, oralitat, musicalitat, amistat i tota una comunitat formada per lectors. Són els ingredients que Irlanda ha fet servir per obrar el miracle de la seva literatura. Ja tornarem a aquesta llista quan parlem del que necessita la literatura basca, però abans hem de donar una ullada a un segon sistema.

325

Aquest el tenim encara més a prop. Més que a prop, hi som a dins. En cert nivell, el nostre és un sistema subordinat —no del tot, és clar— i seguim degenerats per les greus patologies del sistema cultural espanyol. Els bascos no ens vam autodeterminar d'Espanya. Malauradament, la nostra situació nacional no fa possible una independència literària completa i, tal com estan les coses, no estem alliberats dels mals de la literatura espanyola, perquè no hem afirmat la nostra independència literària, ni administrativament, ni psicològicament, ni literàriament.

I les patologies espanyoles són greus i variades.

Si poguéssim agafar Irlanda com a model, podríem dir el contrari d'Espanya.

Espanya: el cas de l'imperi en contra de la literatura feta contra l'imperi

Gosaríeu dir que, qui més qui menys, coneixeu la història de la literatura espanyola? Si m'heu dit que sí, us voldria demanar disculpes per endavant, perquè em dispo a dir-vos que esteu equivocats, i sé que és impertinent fer-ho. I per què ho faré? Si esteu llegint aquest llibre, és gairebé impossible que la font principal del vostre coneixement no hagi estat el sistema educatiu basc o espanyol, o tots dos, i, si és així, com a mi, també us servirà allò que el mossèn va dir a la noia en aquell acudit en què era perseguida pel nen més tossut del poble: *«Hija mía, date por jodida.»*

326

Hi ha, és clar, escriptors, analistes i crítics meravellosos que han conegut la literatura espanyola. Jo, per exemple, dec una visió renovada de la poesia local a l'autor d'un dels calfreds poètics més memorables que hagi sentit mai la catedral universal de la poesia, el poeta Luis Cernuda, i no sé com m'ho feia abans de llegir Gerald Brenan. En veia els nusos, però, fins que aquest Harold Bloom hispanista no me'l va posar a les mans, no havia sabut veure'n tota la corda. M'agradaria explicar-vos quantes intoxicacions, enganys, errors, malentesos, mitges veritats, veritats a mitges i mentides descarades ens arriben sobre la literatura espanyola a través dels llibres de secundària, però necessitaria tota una

obra enciclopèdica i un títol robat a Borges: *Història universal de la infàmia*.¹¹¹

Així i tot, intentaré fer-ne un resum, ja que trobo que té certa importància per als bascos. I que pot ser aclaridor.

- **Quan comença la literatura espanyola? Vet aquí el problema fundacional.** Com que sempre se'ns ha ensenyat de la mateixa manera, ho hem normalitzat, però la visió que tenim de la literatura espanyola és molt problemàtica, i es basa en decisions polítiques basades en la lògica de la dominació. Amputació rere amputació, al poble espanyol sempre se li ha ofert un cos literari castrat, per a desgràcia seva. Quan els Reis Catòlics van exiliar els jueus i els musulmans de la seva pàtria, van deixar fora de la península les tradicions mudèjars, àrabs i jueves, totes les formes literàries orals i escrites i els corrents que flueixen d'aquestes formes literàries cap a altres. D'aquesta manera, el poble espanyol veu projectada una pàtria en les expectatives distorsionades de qui mira enrere, una nació que sembla la precursora de l'Espanya actual unionista, monàrquica i catòlica, un «destí universal», si es vol expressar en paraules de Franco.

327

111. La història de la literatura espanyola té una hipoteca terrible sobre el cànon *norantavuitista* que va sorgir de la font desastrosa de la generació del 98, i si volem entendre com n'és, de criminal, Joxe Azurmendi ha fet aportacions capitals sobre aquest tema que us tindran fascinats durant mesos, o anys. Per valorar el que ens van explicar sobre la literatura, es pot utilitzar la paraula que van fer servir per descriure la independència de Cuba: *desastre*.

No és fàcil saber fins a on arriba la distorsió, però, perquè us en pugueu fer una idea, un bon exemple seria Juan Ruiz, l'arxipreste d'Hita, autor del llibre *El libro de Buen Amor*. Se'ns diu que va néixer a Alcalá de Henares, a Castella, però, segons les investigacions històriques, va néixer a Alcalá la Real, a Al-Andalus, l'any 1230.¹¹² La literatura satírica d'Al-Andalus és la base de la seva obra i conté les claus per entendre-la. A més, i amb testimonis històrics a la mà, no es pot dubtar que estigués a la presó, com han fet molts «estudiosos», dient que, quan esmenta la presó al seu llibre, parla «al·legòricament». El seu cas no serà l'únic; veurem quina dèria han tingut les autoritats espanyoles per empresonar escriptors, i quina dèria l'Acadèmia, per amagar aquests empresonaments.

- **En quin idioma està escrita la literatura espanyola? Vet aquí el segon problema.** Cegada per un monolingüisme brutal, l'Acadèmia ha format el cànon de la literatura espanyola i n'ha deixat fora les literatures de la resta de llengües que es parlen a l'Estat. La literatura espanyola és literatura feta en espanyol i per a Espanya, res més. Però si Espanya diu que Catalunya o el País Basc o Galícia són Espanya i res més que Espanya, també hauria de reivindicar que la literatura catalana, basca i gallega pertanyen a Espanya i, per

112. Es pot donar per demostrat que *El libro de Buen Amor* el va escriure Juan Ruiz de Cisneros.

tant, hauria de llegir, reivindicar i respectar la literatura d'aquests llocs. Però no ho ha fet mai. El llibre de cavalleries *Tirant lo Blanch*, estimat per Cervantes, va ser la font d'inspiració del Quixot i va tenir èxit a tot Europa, però avui dia només es llegeix a Catalunya. Tampoc es tenen en compte els escriptors gallecs, ni el floriment poètic que va conformar la tradició galaicoportuguesa, el més elevat d'Europa del seu temps. L'Acadèmia ha fet un gran esforç geogràfic i lingüístic per integrar la literatura espanyola al mapa meteorològic del *Telediario* i per distanciar-se de totes les llengües no espanyoles.

- **Que Amèrica n'hagi quedat exclosa, ni ho comentem.** La literatura espanyola ha donat l'esquena a tot un continent. El que es va escriure a Amèrica durant l'Imperi li resulta incòmode, perquè li recorda que va ser un imperi, i el que s'ha escrit des que les nacions americanes van aconseguir la independència encara més, perquè li recorda que el va perdre. I què ha passat amb això fora dels llibres didàctics? No es pot ni resumir sense sentir vergonya, però val la pena posar alguns exemples. Per exemple, el cubà José Martí sol quedar fora, tot i que Cuba era Espanya quan Martí va néixer, i també quan, malauradament, va ser afusellat. També deixa de banda un dels meus favorits i un gran autor que, si no és un escriptor basc, hauria de ser considerat un escriptor basc: Alonso de Ercilla. Aquest fill d'una família de

Bermeo va escriure una de les obres que van marcar l'inici de la literatura escrita en territoris americans, el brillant poema èpic anomenat *La Araucana*. El millor del seu estil, segons Cervantes, i un dels favorits del nostre profeta romàntic Agosti Xaho. No és estrany. *La Araucana* és un poema èpic d'aventures, una narració apassionant que sembla treta d'una de les pel·lícules d'aventures actuals. Tot i ser més avorrit, i històricament fals, als instituts preferim llegir *El cantar de Mio Cid*. És una llàstima, perquè aquest poema, tan estimat pel franquisme, promou el mite d'un fals heroi creat manipulant la figura d'un soldat mercenari anomenat Rodrigo Díaz de Vivar i, només per això, ja s'hauria de reconsiderar el lloc que ocupa en el cànon actual.¹¹³

- **De la literatura crítica se n'ha dit picaresca, de la literatura corrosiva, costumista, i de la comèdia... se n'han oblida't!** Quan penso en la literatura que llegim als instituts, recordo el que va dir un amic

113. Espanya fa una excepció amb Rubén Darío, el príncep dels poetes americans que provenia de genealogies de poetes xamànics. Entre els poetes que van escriure en castellà al segle XX, podria ser el més important. Partint del romanticisme de Bécquer, va inaugurar el modernisme a Amèrica i va donar oxigen a la literatura espanyola, que s'estava ofegant sota el *norantavuitisme*, amb un lirisme nou i revolucionari. La transfusió de Rubén Darío va ser de sang i d'ànima, poètica i atlàntica; de Machado a Lorca, hi ha Rubén Darío; de Bécquer a Cernuda, Rubén Darío; del 98 al 27, Rubén Darío. El poeta nacional de Nicaragua va unir els dos continents poètics del castellà, l'hispanà i el nord-americà, i va tenir una influència incommensurable, fins i tot després de la guerra, quan els poetes que havien estat exiliats d'Espanya van retornar la transfusió a la narrativa americana, perquè pogués complir el miracle del seu auge.

nostre sobre el sistema fiscal espanyol. Quan li vaig comentar què incomprendibles que són els impostos, em va respondre: «No deus pensar que no està fet així a propòsit, oi?». Tenia raó, i quan penso en tot el que fa la literatura que s'ensenya als instituts per sufocar l'amor per la lectura, penso, com ell: «No deus pensar que no està fet així a propòsit, oi?». Ho sembla. *El Lazarillo de Tormes* té moments còmics brillants. És un retrat cru de l'Espanya imperial del seu temps contra el poder, una comèdia negra antiautoritària, una crítica social i política brutal, que denuncia la profunda corrupció —política, moral i cultural— d'Espanya i com de pobre ha estat l'Imperi, fins i tot quan ha estat ric. Però qui es queda amb aquesta sensació a l'institut? Com que l'anomenen novel·la «picaresca», sembla que sigui una mera exaltació del petit estafador, però no és un mèrit menor quan es tracta d'una obra llibertària escrita de manera anònima contra els grans estafadors. Què hi farem: quan posem l'èmfasi en la literatura, acabem traient tota comèdia. Avui dia, qui sap fins a on es pot riure llegint *El Quixot*? Fins a pixar-se, us ho juro. Però ni tan sols es diu que l'obra mestra de Cervantes sigui una comèdia, perquè la crítica literària no considera que les comèdies siguin coses serioses.

Aquí no ha de riure ningú, senyores i senyors: la literatura és una cosa seriosa. Les comèdies de Lope de Vega amb prou feines es coneixen a Espanya, ni tan

sols s'esmenta la poesia satírica de Jorge Manrique, i quan es llegeixen els articles de Mariano José de Larra, no es trien mai ni els més crítics ni els més divertits. Larra va ser la primera espurna d'esperança després de la mort del colós barroc, i el primer escriptor en rebre el foc de Cervantes. Bé mereix un altre lloc a la literatura espanyola, però, malauradament, se li han posat dues etiquetes reprovables: que era romàntic —una de les coses més insultants que pot dir l'Acadèmia espanyola, com ja sabeu— i que va fer «costumisme». Aquesta etiqueta amputadora que li va atorgar el feixista Azorín fa que quedin amagats tot el geni de Larra i el valor inesgotable de la seva crítica social.¹¹⁴

332

- **Com que ja l'hem esmentat, parlem una mica sobre 'El Quixot'.** Quan es mira al mirall del Quixot,

114. Els articles de Mariano José de Larra que es van publicar als diaris es poden trobar a la xarxa i, a més de sorprendre'ns, són capaços de fer-nos esclatar de riure. Com que la cultura i la cultura política espanyoles han avançat tan poc en algunes coses, sembla que hagin estat escrites en l'actualitat, tot i que es van publicar a principis del segle XIX. Larra va morir molt d'hora, com la majoria dels romàntics, per suïcidi. Espanya ha tingut un romanticisme breu i encara està molt infravalorat. Però és memorable. Ens va regalar l'humor de Larra, i dos lírics excel·lents: la poeta extraordinària Rosalia de Castro i Gustavo Adolfo Bécquer, el capità dels romàntics del meu cor. I, tot i que no està al seu nivell, he de dir que tinc en molta estima Espronceda, el «Byron espanyol» nascut a Extremadura. La seva obra és massa testosterònica, però, comparat amb la literatura incruenta que es feia a la seva època, s'agraeix la seva teatralitat exagerada, així com les parts vives de la seva literatura. Dir-ne el Byron espanyol seria massa, i potser no arribaria ni a un Stevenson extremeny, però, com a apologista fervent dels romàntics, he d'estimar l'home que va escriure *La cançió del pirata* i *El estudiant de Salamanca*. Un sapastre, però un sapastre entranyable.

Espanya para boja, i en la història lisèrgica d'aquesta bogeria hi ha tots els seus molins, convertits en gegants. Espanya va negar el mèrit d'aquest llibre durant dos segles, fins que la crítica internacional va decidir que era la primera i més gran novel·la del món. Aleshores sí, aleshores Espanya va acceptar el lloc d'*El Quixot*, però encara sense realment veure el llibre. Com va dir el genial Fernando Arrabal, el 400è aniversari d'*El Quixot* va marcar el 400è aniversari de la seva ocultació.

La crítica espanyola no ha entès que és una comèdia, no ha entès que és una crítica als poders i a la literatura que volen tergiversar Espanya, no han entès que quan Cervantes amaga el nom de la vila situada al territori de la «Manxa», no té cap poble en concret al cap, i que vol assenyalar «la taca» amb «Manxa», tampoc ha entès que mostra les intencions del narrador amb aquell «*de cuyo nombre no quiero acordarme*», i, amb tot el que no ha entès, ha acabat donant la raó a Cervantes. Va escriure que un poble trastocat per una literatura demencial no pot veure la realitat, i una colla de bojos que voldria cremar els llibres que es van salvar a la biblioteca del Quixot li ha acabat donant la raó, quatre-cents anys més tard.

333

Podríem dir, doncs, que és trist tenir un llibre creat a la presó, com explica Cervantes al prefaci, però de sorprenent no n'és gaire. Sorpren força més veure

quants «experts» han gosat situar la creació de la idea fora de la presó. Volen dir que Cervantes va mentir, i ho diuen, tot i no tenir-ne cap prova ni dret. És trist, però les hipòtesis més anticientífiques sobre *El Quixot* s'han fet a Espanya i semblen tretes dels programes d'Iker Jiménez. I és encara més trist, però, les coses més lletges sobre Cervantes s'han dit en la pròpia llengua de Cervantes.

- **També val la pena explicar la història del Premi Nobel de Literatura.** Dèiem a l'inici d'aquest llibre que Espanya va fer campanya contra Benito Pérez Galdós per evitar que rebés el Nobel de Literatura, però no hem dit que desagraïts que van ser amb ell tots els *norantavuitistes*, des d'Azorín fins a Valle-Inclán.¹¹⁵ En lloc de per a Galdós, el premi va ser per a Jacinto Benavente, abans de convertir-se en l'escriptor preferit del feixisme. Va ser pitjor el cas de Camilo

115. Si us agrada la literatura de Valle-Inclán, no conegueu la persona. Un altre Juan Ramón Jiménez per al panteó de gent insuportable. Obsessionat per trepar jerarquies, era un plagiari devot, un egoista empedreït i un veritable mentider. És va portar malament amb tothom, i va acabar enfadat amb tothom. Va fer la seva carrera lluny de Galícia, a Madrid, però el feixisme el va rebutjar i, quan va morir, al seu funeral no va venir ningú de Madrid; ni cap autoritat, ni cap amic. Els únics que van fer el trajecte per portar el fèretre van ser dos pontevedresos. Un d'ells va ser el poeta i periodista Johan Carballeira, alcalde de la vila de Bueu, afusellat pels feixistes. El poeta, dramaturg, escriptor, pensador i dibuixant que l'acompanyava va portar el floriment de la cultura gallega al segle XX i el foc del seu renaixement a la nació. Tot i haver convocat les forces del poble, va morir a l'Argentina, a l'exili. Molts dels bascos que portem Galícia al cor pronunciem el seu nom amb amor i admiració, perquè quan els bascos diem Castelao, estem dient un gran nom d'una gran persona.

José Cela: li van donar el premi després d'haver treballat com a censor del feixisme.

Pel que fa a la novel·la, la política no ha ajudat els millors escriptors. La política, en general, no ha ajudat els escriptors més bons. Mireu García Lorca: li han tret el catalanisme i l'antifeixisme, molts dels seus poemes d'amor han estat censurats, les seves cartes i entrevistes han estat destruïdes i, tanmateix, sembla que encara no l'han descafeïnat prou, perquè ningú no l'ha tret de la fossa funerària. Per ser d'esquerreres i per tenir èxit popular, Lorca ha hagut de pagar per totes dues coses.¹¹⁶ Lope de Vega i Calderón, per exemple, van haver de pagar el seu èxit; José Bergamín, Alfonso Sastre o Max Aubek, en canvi, el fet de ser d'esquerreres. Emilia Pardo Bazán i María Moliner tampoc van entrar a la RAE, però tampoc sé si hi haurien entrat si s'haguessin dit Emilio i Mario.

335

- **La llista d'escriptors perseguits per la Inquisició, l'Església i les autoritats és vergonyosa.** La Inquisició va perseguir l'arxipreste d'Hita per les seves crítiques a l'Església. Cervantes va estar a la presó, i també Quevedo, un altre colós poètic del barroc. A

116. Sempre se'ns ha dit que Federico García Lorca va deixar «inacabat» el seu darrer llibre: *Sonetos del amor oscuro*. Però no se'ns diu d'on va treure Luis María Ansón, director dels diaris ABC i *La Razón*, els únics poemes del llibre que es conserven, ni on són tots els altres.

la presó, com Miguel Hernández. A la presó, com Buero Vallejo. A la presó, com Fray Luis de León. A la presó, com San Juan de la Cruz. A la presó, com Manuel Vázquez Montalbán. A la presó, com José Rizal.¹¹⁷ L'il·lustrat Gaspar Jovellanos també va ser posat a la presó i, veient que allà continuava escrivint, van decidir treure-li la ploma i el paper, a l'home que contenia tota la Il·lustració espanyola. Jovellanos, el més gran entre els polítics de la seva època, va morir a l'exili. Francisco de Goya, al meu parer l'artista que va entendre millor la tragèdia de la modernitat espanyola, va morir a l'exili. Luis Buñuel, l'altre fill suprem d'Aragó, també va morir a l'exili. I també va morir a l'exili Luis Cernuda,

117. L'escriptor, pintor, lingüista i polític José Rizal va ser afusellat a Manila, quan les illes Filipines encara eren una colònia d'Espanya. Era autonomista, però Espanya el va acusar del delictes de rebel·lió i el va condemnar a mort. El van voler matar com als traïdors: amb els ulls embenats i d'esquena. Va escriure el poema «Mi último adiós» i va demanar que no li tapessin els ulls i que l'afusellessin de cara; li van acceptar la primera petició, no pas la segona. Tot i això, quan el van disparar es va girar, per mirar la mort als ulls.

Es diu que Miguel de Unamuno va esmentar José Rizal al Paranimf de Salamanca, quan va parlar contra el feixisme en aquell discurs de «*venceréis pero no convenceréis*». Diuen que va ser aleshores quan va entrar en còlera José Millán-Astray, fundador de la Legió i de la Radio Nacional de España. Telesforo Monzón també va parlar sobre el cas de José Rizal davant el Congrés dels Diputats. He volgut deixar els escriptors bascos fora de la llista dels que han passat per la presó, per no fer-la massa llarga. Entre els que van conèixer la presó al segle XX hi ha Koldo Mitxelena, José Luis Alvarez Enparantza Txillardegí, Joseba Sarrionandia i Mikel Albisu, entre molts altres. Tampoc se n'han lliurat els escriptors d'altres llengües del País Basc. Al segle XIV, van empresonar a Portugal Pedro López de Ayala, poeta castellà nascut a Gasteiz, estadista, historiador i soldat de l'exèrcit del rei Joan I de Castella. I al segle XV, van empresonar a Biarno per ordre del rei de Navarra Bernart Etxepare, l'últim escriptor d'aquesta llista i el primer de la nostra literatura.

mestre entre els poetes lírics. I Pedro Salinas, un altre de la seva generació.¹¹⁸

Les pàgines més boniques de la literatura d'Espanya han estat empresonades, exiliades, desfigurades, amputades, ocultades al llarg de la història i, al segle XX, han patit l'experiència feixista més llarga d'Europa durant quaranta anys. Això també va fer molt de mal a l'ecosistema creatiu.¹¹⁹ I quines han estat les conseqüències? Al meu parer, moltes. Estic convençuda que si Quevedo, Lope de Vega o Calderón de la Barca tinguessin un altre lloc a Espanya, també el tindrien en el cànon mundial. Estic convençuda que Espanya ha perdut molt. Un mirall per mirar-se, una eina per resoldre els seus problemes, una manera de creure en les seves possibilitats. Les terrasses i el sol no estan pas malament, però podrien haver estat terrasses, sol i Lope. Terrasses, sol i Goya. Terrasses, sol i Lorca. Malauradament, això no ha estat així, i als ciutadans d'Espanya se'ls ha negat l'orgull de sentir que són el poble de Lorca, de Quevedo, de Manrique, de Teresa de Jesús, de Garcilaso, de Cernuda. La gent que parla la llengua de Cervantes no en sap res, de Cervantes.

337

Des del final del període barroc, la literatura espan-

118. Aquí també he deixat fora els bascos. Però entre els que van estar a l'exili cal esmentar Telesforo Monzón (de nou), Federico Krutwig i Miguel de Unamuno.

119. Estic d'acord amb el novel·lista Gonzalo Torné: «Malgrat vuitanta anys de propaganda i voluntariat, l'àmbit nacional de la literatura continua DESERT. Tota la literatura espanyola de qualsevol valor va ser represaliada, assassinada o exiliada. Ens falten quaranta anys de debat públic, afinitat amb el modernisme, articulació interna.»

yola ha anat a les palpentes, d'un coet imperible a un altre, gairebé sense cadena de transmissió. Escriptors, crítics, administracions, mitjans de comunicació i acadèmics han quedat encegats per un *generacionalisme* brutal, i a cada generació se li ha concedit l'absoluta llibertat suïcida per negar totes les anteriors. La situació hauria estat pitjor si no hi hagués hagut hispanistes però, fins i tot amb hispanistes, *és terrible*. La literatura espanyola no ha construït cap pont amb la d'Amèrica del Sud, no té una narrativa moderna, no coneix els seus clàssics, li falten lectors, té problemes d'analfabetisme funcional, no lloa totes les seves llengües, no en sap res del seu passat, no ha començat el camí que requeriria una espanyolitat democràtica, té problemes creatius, pocs narradors bons¹²⁰ i molts escriptors problemàtics que ha sobrevalorat sense mesura, com ara Pérez Reverte.

Potser us pregunteu què vull dir amb aquesta anàlisi depriment d'Espanya. No és una mala pregunta. Els sistemes literaris poden enfonsar-se, això és el que vull dir. Poden perdre el que han guanyat, es poden apagar llums que semblaven inextingibles.

Em fa por que estiguem cecs, massa a prop de l'abisme que no podem veure. I si som moros dins la boira?

120. Entre els quals citaria Isaac Rosa i Gonzalo Torné, i una interessant generació de dones que han demostrat amb escreix el do d'escriure d'una manera excel·lent en castellà i que no conec prou per donar una llista completa de noms. Entre les que conec hi ha, per esmentar-ne algunes, Sabina Urraca, Andrea Abreu, Sara Mesa, Lara Moreno i Marta Sanz.

El cas de la literatura basca: quan un sistema petit té molts problemes, s'arrisca molt

Si m'equivoco, me n'alegraré.

Però, mireu.

Mireu les nostres presons, la nostra relació amb els avantpassats, la nostra tendència cap al *generacionalisme*, els nostres premis, els nostres caps coronats, els nostres bonics llibres oblidats, els nostres grans escriptors oblidats. Mireu com ens tractem els escriptors, quantes fotos tenim junts, quina rebuda fem a noms nous. Mireu les crítiques de literatura i l'anàlisi de l'Acadèmia i digueu-me si el que hi veieu i el que hi veuen els lectors coincideix. Mireu el nostre masclisme. Mireu la nostra misogínia. Que ràpid que oblidem els llibres, quants n'hem llegit que ens hagin satisfet de principi a fi i quants hem decidit que eren bons perquè estaven escrits en basc.

339

Mentre escric, tinc al davant *Afrikanerrak*, el guanyador del premi Augustin Zubikarai, la sorprenent primera novel·la d'Eneko Barberena. Una cosa realment formidable. Al meu costat tinc *Aitaren etxea* ('La casa del pare'), la revelació de Karmele Jaio, que ha patit tota mena de menyspreus entre nosaltres, i que la crítica i els lectors espanyols no haurien pogut rebre millor. Va passar el mateix a Espanya i a Catalunya amb *Les mares no*, de Katixa Aguirre. La millor novel·la d'aquell any, al meu parer. Tanmateix, diria que al

País Basc, no ens vam quedar amb aquesta sensació. No sabria dir quantes novel·les tenim entre nosaltres que hagin passat sense l'entusiasme que es mereixien.

Joan, de Patxi Zubizarreta.

Hodei berdeak, de Jon Alonso.

Atzerri, de Mikel Albisu.

Sukar ustelaren urtea, d'Edorta Jimenez.

340

La llista dels nostres reculls de poesia, llibres de contes i traduccions que no han rebut cap premi de l'Administració o premi Euskadi és interminable. Sense pensar-hi gaire, podria esmentar *Bulkada*, de Jon Benito; *Neguko zirkua*, d'Harkaitz Cano, i *Denbora galduaren bila: Swann-enetik*, de Marcel Proust, traduït per Joxe Austin Arrieta, que va arribar a ser finalista. Tres més: *Azalaren kodea*, de Miren Agur Meabe; *Narrazioak*, de Joseba Sarrionandia, i *Antologia apetatsua*, de Julio Cortázar, traduïda per Jon Alonso. Tres més? *Sua falta zaigu*, de Katixa Agirre; *Lur bat zure minari*, de Jose Luis Otamendi, i *Lisboako setioaren historia*, de José Saramago, traduïda per Jon Alonso. I no continuaré amb aquest exercici perquè no em vull deprimir amb una sola llista, quan en podríem fer tantes que ens deprimiríem de debò. En els assaigs no hi he volgut ni entrar, però és evident que cal un sistema millor, perquè l'actual dona l'esquena a tot el coneixement que es pugui crear fora de la universitat, perjudicant la

societat i condemnant la universitat a l'aïllament. En l'àmbit de la literatura i la llengua no és fàcil saber-ne més que Joan Mari Torrealdai o Ibon Sarasola; es podria dir el mateix en l'àmbit de la història de Jose Mari Esparza, per exemple, i sabeu quants premis Euskadi acumulen, en aquest moment, entre tots tres? Doncs, per pura casualitat, els mateixos que Txillardegui va aconseguir en tota la seva carrera: zero.

Necessitem un altre sistema. Perquè el jurat no estigui format per les mateixes persones durant anys i anys, sense límit i en tota mena de categories. Perquè el nombre de premis no quedi concentrat en unes quantes editorials i sigui inexistent en d'altres. Perquè alguns escriptors no es deixin completament de banda i d'altres siguin recompensats fins a la vergonya, fins i tot quan ja tinguin més que acabada la seva carrera literària. Ens oblidem del que seria un dels propòsits més importants i nobles dels premis: ajudar els escriptors joves, donar-los una empenta, un incentiu i uns diners per dedicar temps i esforç a aquest ofici. Hauríem de generar més oportunitats per parlar d'aquestes coses, perquè el nostre sistema de premis sigui una mica més equilibrat i tingui una relació més estreta amb la literatura que tenim.

341

Se suposa que tot això ja ho sabem, però va bé que ho diguem de tant en tant, que ens enfadem una mica. De fet, com deia *Axular*, *behar da behar*, *behar denean*, *khar aphur bat altxatu*, *behar da koleratu*, *eta haserretu* ('quan és necessari, cal revifar una mica el foc, cal enfadar-se i enfurismar-se').

Si us estimeu més estar tristos que enfadats, també hi ha motius per estar-ne, eh? No sé si us n'heu adonat, però tenim moltes carreres literàries que van començar i acabar amb un sol llibre. No sempre ha estat per la rebuda tan freda que hem fet a l'escriptor, però hauríem de pensar que potser hi ha tingut certa rellevància, almenys com a hipòtesi. Seria especialment interessant veure quantes han estat dones en proporció, per diagnosticar els nostres problemes i treure profit de les eines del pensament feminista.

342

De fet, ens queda tant, però tant, per fer en el camp del feminisme... Començant per mi, no us podeu fer a la idea de tot el que he après, en el procés d'escriure aquest llibre. He descobert, entre altres coses, reflexions poètiques crítiques i apassionades sobre la masculinitat que tenen un valor enorme per al feminisme. Rafa Eiguren, Mikel Laso, Omar Nabarro, Joan Mari Irigoien, Angel Erro, Jon Arano, Jose Luis Otamendi, Joxean Artze, Asier Serrano. Aquests poetes ens han parlat de la manca d'una mare, ens han mostrat el pes de la virilitat, s'han despul·lat, han plorat davant nostre, ens han confessat les seves pors.

Una altra cosa que he descobert durant aquests mesos? M'ha semblat que el nostre nivell de narrativa és pitjor del que ens pensem.¹²¹ Tant als contes com a les novel·les, i sobretot entre els homes, m'he trobat massa vegades amb

121. Això mateix deia Julio Cortázar de la literatura espanyola: que tenia una poesia meravellosa i pocs narradors bons. Podríem dir el mateix.

narradors molt bons o molt dolents. M'ha semblat que entre les dones la diferència era menor, l'escriptura era més transparent, en general, una tècnica millor, un estil més narratiu. Potser perquè les dones llegim més narracions? Podria ser. Com podeu observar, no són dades molt científiques. Estic disposada a comparar les meves hipòtesis amb qualsevol que tingui dades. Més ben dit, m'agradaria trobar algú que tingui la paciència per buscar dades sobre aquestes coses. M'agradaria saber si m'equivoco gaire quan dic que ens falta un estil narratiu, però tenim un geni poètic.

No sé si és un geni poètic. Però tenim poetes genials. I també molts escriptors que, tot i no tenir una llarga carrera poètica, han escrit alguns poemes brillants. Per això és tan trist, tan lamentable, que tinguem tan poca memòria per recordar els noms dels poetes. Amb prou feines recordem Aresti, però aquí s'acaba la cosa. Per a nosaltres, Bitoriano Gandiaga hauria de ser, no ho sé, no diré Ralph Waldo Emerson —o potser sí—, però com a mínim Antonio Machado, això sens dubte. Però el tenim oblidat.

343

Anem molt despistats amb els colossos. No sabem què tenim i què no. Juntament amb les genealogies de misogínia greu, per exemple, tenim una llista força sorprenent de textos que permeten lectures feministes *queer*. Quan vaig llegir la introducció al cançoner d'Agosti Xaho, no em podia creure que al segle XIX hagués existit aquell escriptor feminista basc que va diferenciar sexe i gènere. Encara no hem decidit què fer amb Xaho, i no sé a què esperem les feministes, la veritat.

No és l'únic cas. Tenim Mirande tancat i barrat a l'arca dels maleïts. *Haur besoetakoa* ('La fillola') és problemàtic per a nosaltres, d'acord, però que no aprofitarem la dona orgàsmica i poderosa que ens va regalar al poema «Oianone», la que va convertir la maledicció de la serp en poder? I Aresti? Que no pensem rescatar la seva part andrògina? Li devem la interpretació feminista de Santa Àgueda que el transfeminisme va fer unes dècades més tard. La verge màrtir, mutilada i sense pits es va convertir en la profeta del nostre poble.

344

Quan sento parlar de literatura, trobo a faltar aquest tipus de reflexions. Sobretot tenint en compte que en parlem molt, de literatura. I tenint en compte tot el que tenim per a una literatura àmplia i sana: el basc unificat, la universitat, la premsa en basc, l'educació en basc, editorials que publiquen en basc, premis, doctorats, beques... No és el millor del món, però, per a nosaltres, el millor que hem tingut mai.

I, tanmateix, com he dit, estem perdent lectors en comptes de guanyar-ne. Al meu entendre, es publiquen pocs llibres bons i molts llibres que no arriben a una qualitat professional mínima. Vivim en un perill greu de no arribar a veure les coses que han estat ben escrites, i no vull ser desagradable, però he de reconèixer que de vegades al·lucino amb la nostra voluntat de promocionar llibres sorprenentment dolents.

M'agradaria poder dir que estem bé i que estem millorant. Però els ulls que tinc a la cara, maleïts siguin, em mostren el contrari cada dia, i fa molt que em vaig adonar

que si me'ls tragués del crani amb una cullereta seria més fàcil negar la realitat, però la realitat encara hi seria.

Per tant, haurem de pensar què es pot fer per canviar aquesta realitat.

Aquí teniu el que se m'ha acudit.

Per començar, què us sembla si intentem ser bons professionals?

Això no vol dir que els escriptors hàgim de viure de fer literatura. Encara que ho volguéssim —i em sembla que no tots ho voldríem— això no passa ni passarà mai, en la literatura basca. Al llarg de la història, hi ha hagut molt pocs escriptors que hagin pogut viure de la literatura. I, de la nostra literatura, què voleu que us digui. Els primers escriptors que han aconseguit viure d'escriure en basc estan entre nosaltres, són vius. Tenim una societat petita, i un mercat encara més petit.¹²² El nombre d'escriptors bascos que puguin viure d'escriure —entenent l'escriptura en el seu sentit més ampli— sempre serà petit.

345

—
122. Fins avui jo tampoc he volgut viure d'escriure. No sé si podria, però no ho he provat. Tant de bo tingués més temps per escriure, això sí, però la literatura necessita aigua de moltes fonts si no vol assecar-se, i no sé si aquestes fonts es tancarien si visqués exclusivament de l'escriptura. Al periodisme he conegut gent, m'ha ofert connexió amb la realitat, i també la llibertat d'escriure quan vull i sempre que vull. Això no vol dir que els escriptors que viuen de l'escriptura facin el contrari, és clar. Estic convençuda que Harkaitz Cano escriu quan vol i sempre que vol i que per això escriu tan sovint i tan bé. I encara estic més convençuda que no tots els escriptors són Harkaitz Cano, però això és un altre tema.

Però això no és el que vull dir quan dic que hem de ser professionals. La qüestió no és quina part del nostre salari paga la literatura; en tot cas, això li interessarà a Hisenda, o al comptable. La professionalitat ens exigeix actuar de manera professional, per garantir que el que fem està ben fet. Requereix respecte per la feina i fer la millor feina que podem. Però no crec que n'hi hagi prou amb això. Si comercialitzem la nostra feina i li posem un preu, llavors haurà de tenir necessàriament un valor equivalent a aquell preu. No podria vendre el millor dibuix que pogués fer a algú sense enganyar aquella persona, i no hauria de vendre el millor llibre que pogués fer si per això hagués d'enganyar algú.¹²³

346

Al cap i a la fi, quan parlem sobre «escriptors» no estem parlant sobre gent que escriu, oi? D'escriure, escriu tothom. Quan diem «escriptors» estem parlant de gent que escriu de manera professional, i per això tots els escriptors hauríem de ser professionals. Perquè ja ve dit. Perquè ho *hem de ser*. I perquè *ho podem ser*.

Aconseguir un resultat professional requereix esforç i temps, però res més, i a la llarga sempre dona bons resul-

123. «El whisky que teniu és d'importació? El pare m'ha demanat que fos d'importació», pregunta la Mafalda al seu amic Manolito a la botiga. L'amic li diu que no. «Però és bo? El pare m'ha dit que en comprés un de bo». El Manolito torna a dir que no. Al final, la Mafalda acaba preguntant si és whisky, i el Manolito torna a negar per tercer cop, capcot. La Mafalda s'enfada i perd la clienta, però és ben cert, el que diu el Manolito: «El negoci és el negoci, però els amics són els amics.» I els lectors han de ser amics. Almenys una mica. Quan demanin whisky bo i d'importació, donem-los alguna cosa que almenys sigui whisky.

tats, fins i tot resultats excel·lents. Des de la professionalitat, qualsevol persona que vulgui aprendre alguna cosa l'aprèn. Qui treballa aprèn a treballar. Si voleu ser escriptors, no us pregunteu si podreu escriure textos literaris bonics. Pregunteu-vos si hi voleu dedicar una part important de la vostra vida i, si la resposta és afirmativa, aleshores, tranquils, dissipeu els dubtes verinosos que us faran descarrilar, reafirmeu la vostra decisió sempre que sigui necessari i tot el que aprengueu confirmarà el vostra camí. La professionalitat no dona resultats immediats, és cert. Si creieu que això és un inconvenient, tinc bones notícies per a vosaltres: és l'únic que té. I si gaudiu del procés, sereu uns empleats privilegiats, perquè fer allò que ens agrada ens expandeix l'ànima i, amb l'ànima, el cor, la ment i la vida.

347

No conec cap escriptor que lamenti haver pres el camí de la professionalitat. A partir de cert moment, l'escriptura començarà a seguir les vostres ordres, la ploma s'estovarà, les eines s'ampliaran i les paraules començaran a sortir. La literatura té poder, i no hi ha millor manera de sentir aquest poder que aprendre a escriure el que portem dins. Quan creem, ens creem a nosaltres mateixos. I donar-nos a llum una vegada rere l'altra mentre estem en vida, és viure *de veritat*.

A més de parlar de manera professional, la literatura es fa entre molts professionals

Encara que pugui semblar el contrari, els escriptors no expulsem llibres per un forat del nostre cos com si fossin ous

de cel·lulosa posts per un sistema de vanitat. Es necessiten editors, correctors, artistes gràfics, maquetadors, editorials, fotògrafs, periodistes, professionals de tota mena per mantenir viu el sistema literari, i la millor manera d'interactuar entre nosaltres és sent professionals. Conèixer la feina que fan els altres i, si és possible, ajudar a fer-la. Així es fan els bons llibres que els lectors mereixen.

348

Més sovint del que convindria, pensem que publicar és un dret. Però no sé si és així. Tinc clar que no s'ha de prohibir la llibertat de publicar, però, quan diem que tenim dret a alguna cosa, ens referim al fet que la societat ens ho ha de garantir: tenim dret a viure, a ser lliures, a viure amb dignitat. Aquestes coses no se'ns poden negar o, més aviat, no se'ns haurien de negar. Però no crec que publicar un llibre sigui un *dret* de ningú. En aquest moment històric en què podem publicar qualsevol cosa amb el mòbil, diria que, més aviat, és un privilegi. I passa massa sovint que *també* fem un mal ús d'aquest privilegi.

Fa deu anys que visc amb un editor.

Ja coneixia escriptors abans, és clar. Entre d'altres, perquè soc filla d'escriptor. Però, gràcies a aquesta experiència, he pogut *conèixer* els escriptors.

N'hi ha alguns, no gaires, que tiren la tovallola massa ràpid. Si se'ls diu que han de millorar l'obra que han enviat a l'editorial, es veuen desbordats, es neguen a fer millores i

perden el coratge per continuar escrivint. He conegut pocs escriptors d'aquesta mena, però n'he conegut alguns. Totes dones. També he conegut uns quants escriptors que volien publicar un esborrany sense editar, tal qual, i no pocs. Tots homes. Si necessitem proves per saber que hem estat socialitzats de formes diferents, podríem trobar-les a les editorials.

Hauríem d'acceptar de manera natural i, sí, també professional, que fer un llibre és escriure el llibre i *editar-lo*. Sense rendir-se abans de començar i sense obstinar-se contra el procés. El procés d'edició forma part de l'escriptura. Així com netejar-se el cul és part de fer caca. Si un escriptor creu que no necessita paper higiènic després de fer caca, que no se sorprengui si sent que els seus veïns li diuen cul brut.

349

Fins i tot el millor escriptor del món necessita un editor. Perquè el llibre que va voler fer i el que va fer no són el mateix llibre, i com que aquestes dues coses s'acoblen, ens costa escoltar la nostra pròpia veu tal com és. Necessitem algú que ens ajudi amb això. *Ens mereixem algú.*

Pocs llibres bons han estat desgraciats per una mala edició. Són molts més els que podrien millorar moltíssim i han millorat amb un bon treball d'edició. El benefici que un bon editor pot aportar a un llibre és incommensurable. Heu llegit mai un llibre que en algunes parts fos emocionant i en algunes altres molt avorrit? Imagineu-vos si algú hagués assenyalat les parts avorrides i l'escriptor hagués trobat la manera d'eliminar-les totes.

Per a això és fonamental que tots, editors i escriptors, siguin professionals. Ser capaços de fer el que va fer Raymond Chandler en un moment donat: llençar una novel·la gairebé acabada a les escombraries. «Això vol dir que aquest any patirem algunes dificultats econòmiques», va dir, «i que el món serà un lloc millor.»

350 Durant els seus tretze anys com a editor a Txalaparta, en Mikel, el meu company, va conèixer escriptors de tota mena. Voleu saber quin escriptor posa com a exemple, perquè estava disposat a treballar, perquè tot i ser amateur va fer una feina molt professional i perquè va millorar l'esborrany inicial fins a convertir-lo en una obra de qualitat, contundent i important? Justo Arriola, d'Elgoibar, autor del llibre *A los pies del caballo* sobre la crisi de l'heroïna, novell en literatura i treballador de la indústria del metall.

Voldria aquesta ètica de fàbrica per a la literatura

Quan ens asseiem a escriure, ens retirem del món. Encara que només sigui per un temps, entrem al nostre món. Però, durant aquest temps, el món —el real— no desapareix. I entre aquests dos mons, el que creem i el real, no hi pot haver cap trencament. Els escriptors hem de treballar des d'un continuïum. Hem d'escriure amb responsabilitat, tenint present com és el món. Això també és el que ens va voler mostrar Cervantes quan va denunciar la mala literatura a través d'*El Quixot*. Ens volia dir que la mala literatura no només està mal escrita o mal concebuda, sinó que també pot estar equivocada.